

Č E S O D I J O Z V E R I - L J U -
DEM P R A V I C O

Kakor bi hruške tresel

Kadar koli čitem poročila o razpravah ali sam poslušam razprave pred našimi ljudskimi sodišči proti vojnim zločincem, izdajalcem in drugim vampirjem in krvose-
 som naših narodov, mi nehote vstajajo v spominu slike iz prizorov na procesih, ki jih je uprizarjal nacifašistični režim na naših tleh. In človek z jezo v srcu, hkratu pa tudi s svetlim ponosom gleda na razliko med pravico, ki so jo izrekale roparske zveri, in pravico, ki jo izreka naše delovno ljudstvo po svojih ljudskih sodiščih.

Kakor večkrat med okupacijo, smo v Ljubljani tudi spomladi in poleti 1944 aktivisti OF začeli frčati v policijske zapore kakor bi hruške tresel. Razklenila se je veriga ali morda celo nekaj verig, pa smo cepali kakor trava ob košnji. Komaj sem za tovariša Očija nabral nekaj malenkosti in jih izročil njegovi ženi, da mu jih odnese v zapor, že izvem, da so prijeli tudi njegovo hčer. In ko sem nabral nekaj pomoči še za to tovarišico, sem čez dva, tri dni sedel že tudi sam v celici. Približno hkratu z menoj je sfrčalo še nekaj tovarišic za mrežo, vendar se je v glavnem ta veriga tedaj ustavila.

Inkvizicija XX. stoletja

Gledal sem zločinsko gospodo: Rupnika, Hacina, Rosenerja in druge pri procesu na Taboru v Ljubljani. Dobro hranjeni, elegantno oblečeni in brezhibno gojeni so ti zločinci stopali pred sodišče. Na nobenem izmed njih ni bilo opaziti niti najmanjšega znaka kaknega nasilja. Tudi sami so izjavljali, da postopajo v zaporih z njimi korektno in nihče iz njih z nasiljem ali celo trpinčenjem ni izsiljeval nobenih izjav ali priznanj.

Hkratu mi je vstajala pred očmi dolga, silno dolga vrsta obrazov izza tiste av-

gustove noči leta 1944, ko sem bil s premnogimi vred tudi sam predmet domobransko-policijskega sadizma, pa do trenutka, ko sem kmalu po osvoboditvi privzdignil pokrov na krsti tov. Kristofa in zagledal njegovo mučeniško, tako strahotno zmaličeno truplo. Te zveri, roparski nacistični tujec in domači izdajalci, ki so po okrutnosti celo prekašali tevtonske nacifašistične razbojnike in se jih vseh drži toliko mučeniško prelite, nedolžne slovenske krvi, se smejo pred našim sodiščem zagovarjati, smejo zavijati svoje kričeče zločine v razne olajševalne koprene, naš človek pa, ki je bil samo glasnik ljudske volje in ni zakrivil čisto nič drugega kakor to, da je ostal zvest svojemu narodu, ta je bil za te zveri brezpravna žival. Kdor je hotel, ga je lahko preganjal, pretepal, na najbolj perverzne načine mučil in trpinčil ter ubijal, dosti hujše mimo grozot "svete" španske inkvizicije v srednjem veku. In vse to v XX. stoletju v tako visoko civilizirani in kulturni Evropi-!

Ni besede, s katero bi znal povedati, kako smo sovražili, sovražimo in bomo sovražili do smrti to lažnjivo kulturo, to nečloveško zverinstvo, ki pred njim obledi vse, kar je kdaj v zgodovini doslej zagrešila zla kaka kreatura v človeški podobi. Ali si je mogoče misliti, da so ti pobesneli krvoloki slovenskega ljudstva živi ženi izbili maternico iz telesa in žrtev, ko je v strašnih mukah izkrvavela, zagrebli kakor mrhovino? In vendar se je to zgodilo v dobi te strahotne inkvizicije pozimi leta 1944/45 v tistih strašnih celicah v poslopju bivše Prisilne delavnice (Umobolnice) na Poljanskem nasipu. Nismo sicer vedeli in vsaj meni še do danes ni znano, kdo je bila nesrečna žrtev, toda vest je pr. proniknila v naše sobe, da nam je od gr. groze zastajala kri po žilah.

Izredno mešano vojaško sodišče

Že jeseni leta 1944 se je po policijskih zaporih razširila govorica, da nekateri aretiranci ne bodo poslani v Nemčijo, ampak bodo postavljeni pred

sodišče. Pred kakšno? Po kakšnem zakonu?

"Pred izredno mešano vojaško sodišče", mi je agent Šušteršič iz Rožne doline proti koncu septembra s sadi^{ti}tično naslado zabrusil v obraz.

Najprej me je streslo, potem sem se pomiril. Saj je itak že zdavnaj ves pošten slovenski narod obsojen na smrt. Vprašanje je samo, kdo bo umrl. Narod ne, čeprav nas še nekaj izgine po zaslugi tega skrivnostnega sodišča. Seveda smo le ugibali, kdo vse pride na vrsto, koliko nas bo in kdo bo sodil. Slovenski odpadniki? Nemci? Oboji skupaj?

Ugibali so v Podmornici, ugibali smo v Prisilni in ugibali so tudi zunaj. Število obtožencev je v govoricah po ~~zaporih~~ valovalo med 25 in 80, to pa je bilo tudi vse, kar smo prvi čas izvedeli. Novembra je potem prišlo nekaj agentov z dvema referentoma k nam v Prisilno. Ceremonija je bila skrivnostna, vprav tajinstvena. Klicali so nas posamič v sobo za službujoče policijsko moštvo. Tam seveda nismo prejeli nikakih obtožnic, temveč so vsakega popisali kakor po kaznilnicah popisujejo zločince. Nihče ni dobil v roke nič takega, iz česar bi bilo res razvidno, zaradi česa se bo moral prav za prav zagovarjati pred tem zagnanim sodiščem. Agentje so predložili posameznim neke liste v podpis, na katerih so bile označene "točke". Nekateri so imeli samo po tri, drugi po šest in celo več. Nekaj mi jih je še ostalo v spominu. Evo jih: 1.) Bili ste član OF- 2.) Širili ste komunistično literaturo- 3.) Sodelovali ste pri "Rdeči pomoči"- 4.) Zbirali ste orožje in material za tolpe v hribih- 5.) Vršili ste vsestransko komunistično propagando in nagovarjali znance, naj vstopajo v komunistične borbene tolpe- 6.) Moralno in materialno ste podpirali OF- 7.) Na tajnih sestankih ste imeli govore, ki so pove- ličevali bandite in njih razdiralno delo-

Kdor se je kaj protivil, so mu dokaj razločno povedali, da bodo v povišani meri obnovili vse torture, če odreče podpis. Pri taki "obrambi" je seveda vsak

do apatično podpisal, zlasti še, ker nam je prišlo to docela iznenada in nismo imeli nobene prilike za medsebojni stik in posvet. Vsi smo tedaj zaslutili, koliko bi je ura.- Meni so prisodili štiri "točke": prvo, drugo, peto in sedmo. Tista o materialnem podpiranju mi je kljub prekanemu položaju izvabila nasmeh. "Slišite" pravim agentu Batagelju, "če nikjer, ste ga tule polomili. Slovenski pisatelj s tako družino in z mojimi dohodki naj bi v teh razmerah koga materialno podpiral? Tega menda niti sami sebi ne verjamete".- Čeprav je manjkal tem propalcem najosnovnejši čut za nepristranost, je bilo agentu vendar malo nerodno. "Saj sem rekel na upravi", se mi je začel nekako opravičevati, "pa je bilo že stipkano. Sicer se boste pa itak na razpravi lahko branili2."

"Bomo imeli pravico do obrambe?"

"Seveda. Lahko boste navedli vse, o čemer sodite, da bi bilo razbremenilno za vas, in tudi zagovornike si lahko izberete."

"Ali pomenijo te vaše točke obtožnico?"

"Ne, ne, to je le bolj pripravljalnega značaja, obtožnico pa dobite v zakonito določenem roku pred razpravo."

"In kdaj bo približno razprava?"

"Tega niti sam ne vem."

Prihodnji dan smo ugotovili, da nas je za ta cirkus določenih 24. Z malimi izjemami se niti nismo poznali med seboj. Nekaterih bi še danes, dve leti po teh dogodkih, ne spoznal, ako bi jih kje srečal, take "sodelavce" so nas zmetali skupaj.- Sredi novembra so prvih 12 ponoči odpeljali na sodišče, ostalih 12 nas je 9. januarja 1945 odromalo za njimi. Dva dni prej so prišli v našo sobo nekateri iz celic-samic v Prisilni. Dr. Modic je bil vmes, prejšnji glavni urednik "Jutra" Staneko Virant in še nekaj drugih, vendar so bili vsi tako izmučeni in izčrpani, da skoraj ni bilo mogoče govoriti z njimi. Virant mi je nekoliko omenil, da ima ves naš pravni svet ^{precej} delo s tem nameravanim procesom. Pravil mi je, kako v Podmornici debatirajo o njem in so v skrbeh za nas. Dr. Modic mi bo vedel več in bolj podrobno po-

dati, ~~o tem~~, vendar naj mu pustim kak dan odmora, ker je silovito izčrpan. To je bilo v soboto 7. januarja, v nedeljo dopoldne pa so drja Modica že odpeljali nazaj v celico in sploh nisva mogla govoriti. Le tako površno sem izvedel, da se slovenski sodniki branijo nastopiti v tem procesu in so zato domobranci s policijo vred precej v zagati.

V jetnišnici - kakor doma

V ponedeljek dopoldne smo torej odšli na sodišče. Za slovo nas je policijska svojat v pisarni obrala za ves naš jedilni pribor, čeprav je bil naša osebna last. Pomagal seveda ni noben protest. Zato nam je res odleglo, ko smo prišli v jetnišnico, kjer smo bili sprejeti sila prijazno, vprav kavalirsko in smo se hitro počutili "kakor doma". Človek je kar nekako pozabil na svoj beдни položaj. Dovoljene smo imeli pogoste obiske svojcev, kar nam je močno olajšalo položaj, ker smo vsaj približno zanesljivo izvedeli, kako se razvijajo dogodki te velike dobe. Dnevno smo lahko dobivali z doma hrano, cigarete in druge dobrote, ki pomenijo arestantu veliko olajšanje in mu pomagajo premagovati nevšečnosti.

Zagovorniki - zaprti

Izbrane smo imeli tudi advokate, le da iz previdnosti nismo nikomur izdali njihovih imen. Niti med seboj si jih nismo zaupali.

Nekaga dne me pokličejo na razgovor. Paznik mi grede stisne v roko listek z ženino pisavo. Pred očmi mi je vse zaplesalo, ko sem čital:

-Naše advokate so zaprli. Stanko Tomšič sedi v samici v Prisilni, dr. Ivan Stanovnik je tudi aretiran. Koliko je drugih, trenutno še ne vem. Kaj naj storim?-

Na to vprašanje nisem vedel nobenega odgovora. Samo to sem spoznal, da je položaj prokleto resen. Tudi govoriti nisem mogel in sem se kmalu vrnil v celico kakor v grob. Obvestil sem nekatere tovariše, v kolikor je bilo mogoče, kaj se je zunaj zgodilo. Ugibali smo to in ono, vendar nismo uganili prav nič take

ga, kar bi nam pokazalo vsaj malo sonca v mrak.

Drugo jutro stopi paznik še pred peto k nam v celico, kjer sva v družbi vlomilca Tekavca domovala tov. Ludvik Turšič in jaz.

"Da ne boste potlej iznenađeni, sem vam prišel povedat, da danes odidete nekam od nas. Naročeno je, da vse svoje stvari pospravite in ste pripravljeni za odhod."

"Kam?"

"Ne vem. Morda nazaj na policijo, morda v Begunje-"

Proklete lepa perspektiva! Vsi smo živčni, ko pospravljamo svojo bore ropotijo. Okrog devetih dopoldne se spet odpro vrata:

"Vsakdo naj pritrdi listek na svoj paket in pusti v celici. Gremo-"

Pazniki so bili silno prijazni. Ravnali so z nami kakor dober kmet z živino, ki jo ima rad, pa jo vendar mora dati mesarju. Tako smo odšli v sodno palačo in smo takoj vedeli, da je to tisti veliki dan, o katerem je bilo toliko govorjenja cele dolge mesece. Na hodniku pred veliko razpravno dvorano v prvem nadstropju smo se ustavili. Mešana družba. Tu smo si prvič vsi "so-delavci" lahko pogledali iz oči v oči. Bilo je prav živahno, govorili pa smo večinoma neumnosti, ki jih narekuje v takih trenutkih živčna napetost in tista grizeča negotovost, kaj se utegne zgoditi s teboj že v naslednjem trenutku.

Policija paznikom in redni sodni oblasti ni nič več zaupala. Zunaj so zastražili sodno poslopje policijski agentje, znotraj pa je kar mrgolelo uniformiranih Hacinovih pandurjev, ki so nas gledali s sovraštvom, medtem ko smo jim mi odgovarjali s smehom in pikrimi opazkami. Poleg vsega drugega postane človek v takih momentih tudi nekoliko otročji.

Policija je zastražila oba dohoda na tisti del hodnika pred razpravno dvorano, kjer je bila zbrana naša garjeva čreda. Vzlic temu se je na desni

in levi onkraj steklenih vrat na hodniku zbralo dokaj svojcev in znancev, seveda večinoma ženske. Pazniki so nam vzlic vsem agentovskim in policijskim kordonom pridno tihotapili jedi, pijače in cigarete, kar smo ponujali drug drugemu kakor na ženitnini.

Gestapovsko - leteče sodišče

Okrog desetih pridejo štirje tujci: gestapovsko leteče sodišče iz Celovca.

Ker so se vse nakane domačih izdajalcev z Rupnikom, škofom Rožmanom in policijskim upravnikom Hacinom na čelu razbile ob značajnosti večine slovenskih sodnikov in pravnikov, ki so na podlagi mednarodnega prava odrekli sodelovanje v tej podli igri, so propalice poklicale na pomoč najbolj podlo in nam najbolj sovražno silo: gestapo!

Predsednik tega zloglasnega senata je bil Messiner, brat tistega sodnega beraterja Messinerja, ki je kasneje pri Logatcu pustil svoje kosti. Kot tožilec je nastopal gestapovec Vurnik, baje po rodu iz Celja. Prisednikov nisem poznal in tudi tolmača ne.

Razen teh smo zagledali "domačo" oblast: dr. Loh, tisti kreten, ki je po mučenjih in pretepanjih hočil na kopališče na Ljubljani v kopalnih hlačkah molit roženkranc; dr. Duscha, nemški policajberater, in referent Fašun, mlad dečko, menda študent jurist tam nekje s Štajerskega.

Razprava se je začela. Jeli so klicati posamezne v dvorano. Kdor je šel, ga ni bilo več ven, izvedeti pa nismo mogli čisto nič, kaj se prav za prav v dvorani godi.

Opoldne je bilo nekaj odmora. Vrnili smo se v celice, kar nas še ni bilo na vrsti. Ob dveh se je spet začelo. Na hodniku nas je bilo zmeraj manj. Vmes nas je prišel pogledat Fašun.

"Koliko glav boste zahtevali?" mu pravim kar brez ovinkov, ko je stopil k meni.

"Saj ni mišljeno tako. V Nemčijo pojedete, to je vse. Proces je samo zaradi tega, da nam ne morejo očitati nezakonitega postopka."

"Tega niti sami sebi ne verjamete", mu odvrnem, nakar skomigne z rameni in pade v roke tov. Cirili Novakovi, ki mu v razgovoru precej razburjeno zabrusi v obraz, da bo tudi on še prišel na vrsto.

Razprava

Proti večeru ostanemu na hodniku samo še trije: Krištof, Novakova in jaz. Živci podrhte vajo kakor žica v električni žarnici. Žena in hčerka z onkraj vrat gledata s splašenimi očmi. Da bi vsaj odšli!

Prvega pokličejo Krištofa, za njim me ne. Messiner mi prečita "točke", čisto iste točke, kakor ~~jaz~~ so nam jih agentje v Prisilno prinesli v podpis. Nobene debate, nobenega pojasnila, o kakšnem razgovoru ne duha ne sluha. Akt je debel, kakor gora leži na mizi. Prokleta moram biti velik zločinec, da lahko toliko napišejo o meni.

Ozrem se na Fašuna. Podlež povesi oči. Ugovarjam točki o materialnem podpiranju. Predsednik jo črta s pripombo, da to v bistvu ničesar ne spremeni.

Tedaj me premaga bes. Niti pojma nimam kako so nastopali tovariši pred menoj. Če že mora biti, si mislim, jim zabrusim v obraz. Šlo je za govore. Sem govoril, to da kar sem govoril, lahko ponovim tudi tu pred sodiščem in mi mora priznati, da sem govoril prav.

"Sie haben halt so gesprochen, wie es den Banditen gepasst hat" (Govorili ste pač tako, kakor je banditom ugajalo) mi odvrne predsednik sodišča, iz česar sem spoznal, da bi vsaka nadaljna beseda pomenila samo brezpotrebno in nekoristno ponižanje. Zato sem vsako podrobnejšo izjavo odklonil.- Novakova je opravila v sekundah.

Na prostoru za branilce - rablji

Na prostoru, kjer navadno dobi mesto zagovornik obtoženca, so sedeli: dr Duschka, dr Loh in referent Fašun, naši najbolj zagrizeni rablji.

Kako v naglici je bil skrpucan ta proces, je bilo najbolj razvidno iz govora tožilca Vurnika. ~~Už~~ je bil v zadregi. Po vsem njegovem nastopu, po vsebini govora in po predlogu kazni je moral vsakdo, ki se količnik

1944/7/ njih 7 imen: Murnik Tatjana, Prepe-
luh Marko, Koprivc Matija, Satler Rado,
Setničar Ivan, Krištof Ignacij in ~~Ivan~~
^{Ivan} Albreht: zum tode verurteilt (obsojeni
na smrt).

Stali smo kakor sveče, a dr. Loh se je
zadovoljno smehljal, ko je Messiner raz-
lagal, da proti obsodbi ni pritožbe.
Onim, ki so bili obsojeni na leta, je
pod smrtno kaznijo prepovedal govoriti
karkoli o procesu in sodbi, dokler ni
objavljeno v dnevnem časopisju, kar se
bo itak nemudoma zgodilo (was übrighens
unverzöglich geschehen wird).

Mimogrede so nam še povedali, da ima-
mo pravico prošnje za pomilostitev na
vrhovnega komisarja Rainerja, nato pa
so nas odgnali v celico, v takozvani
Gestapostabsgefängnis v III. nadstropje
jetnišnice, kjer smo preživeli dvanaajst
bridkih dni. O tem pa kdaj drugič.

Ivan Albreht.